

Prema određivanju novih kriterija i pristupa sakupljanju predmeta za muzejske zbirke¹

Dokumentiranje i istraživanje svakidašnjeg života i današnje kulture, kao iznimno važan faktor u današnjem radu etnografskih muzeja, česta su tema na međunarodnim konferencijama etnografskih muzeja². Budući da etnografski muzeji imaju različite pristupe sakupljanju, suvremena muzeološka i etnološka praksa nastoji stvoriti nove kriterije i pristupe sakupljanju predmeta za muzejske zbirke. Radi se i djeluje, dakle, u atmosferi konstantnih polemika i preispitivanja koje predmete naše svakodnevnice trebamo sakupljati i prema kojim kriterijima³. Cij je ovog rada dati kritički osvrt na dosadašnju sakupljačku politiku Etnografskog muzeja Zagrebu i pokušati razmotriti koje bi predmete današnje globalne masovne proizvodnje bilo potrebno sakupljati za muzejske zbirke.

Ključne riječi: etnografski muzeji, sakupljanje građe, muzejske zbirke, Etnografski muzej Zagreb

---

¹ Rad je izlaganje sa skupa, objavljen pod naslovom: Antoš, Zvezdana (2003): Towards the Definition of New Criteria for and Approaches to Collecting of Items for Museum Collections, *Beiträge der II Internationalen Konferenz der Ethnographischen Museen In Zentral- und Südosteuropa in Wien vom 18.-21. September 2002*, Kittseer Schriften zur Volkskunde Veröffentlichungen des Ethnographischen Museums Schloss Kittsee, 15; 85-95.

² Godine 1999. godine u Namuru na NET-u (European Network of Ethnographical and Social History Museums) jedna od radionica bila je na temu dokumentiranja svakodnevnog života. Od 18.-21. rujna 2002. u Beču je održana konferencija etnografskih muzeja srednje i sjeveroistočne Europe o muzejskim zbirkama, kriterijima sakupljanja predmeta i kontekstualiziranju u proteklih deset godina. Na toj je konferenciji predstavljen ovaj rad.

³ Kriteriji Švedskog SAMDOK-a (međunarodnog standarda za dokumentiranje sadašnjosti) utvrđeni su još 1977. godine. Uz određene modifikacije, oni važe za sakupljanje uopće, jer se svako sakupljanje provodi u sadašnjem vremenu.

Osvrt na sakupljanje građe u Etnografskom muzeju Zagreb

Zbirke Etnografskog muzeja Zagreb nastajale su prije Znjegovog osnutka, ponajviše zaslugom sakupljača tekstilne građe i zaljubljenika u etnografsku baštinu, a kasnije i utemeljitelja Muzeja, Salamona Bergera. Tako su u fundus Etnografskog muzeja uglavnom uključene ranije prikupljene privatne zbirke etnografskih predmeta, uglavnom privatne, a izdvojene su iz inventara Školskog muzeja i Muzeja za umjetnost i obrt. Zato većinu fundusa sačinjavaju tekstilni predmeti koji potječu ponajviše s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a među njima su zastupljeni i rijetki primjerci s kraja 18., pa i iz 17. stoljeća. Od prvih dana, zbirke privatnih kolekcionara ponajprije se oblikuju prema estetskom kriteriju (porijeklu i oblicima) i, donekle, prema funkcijama predmeta, što je rezultiralo jednostranim pristupom⁴. Takva građa uglavnom prikazuje samo jedan, idealan oblik stvarnosti - "lijepe" predmete i maštovito ukrašene narodne nošnje. Pri takvu pristupu česti su problemi datiranja pojedinih etnografskih predmeta, a da ne govorimo o nesustavnom i necjelovitom prikupljanju predmeta za muzejske zbirke. Prisutan je i problem nedostatka muzejske dokumentacije o funkcijama pojedinog predmeta, te o njegovoj društvenoj ulozi.

U vremenu između Prvoga i Drugoga svjetskog rata zbirke se nastoje oblikovati i dopuniti drugim, ne samo tekstilnim predmetima koji svjedoče o "narodnom životu i običajima". Ono što je bilo zajedničko mnogim etnolozima, jest svijest o propadanju predmeta tradicijske kulture i često, nemogućnosti njihove zaštite prenošenjem u muzejske zbirke. Zbog toga se pristupalo rutinskom sakupljanju i gomilanju sličnih ili istih predmeta u muzejskim zbirkama, koje su donosili "muzejski povjerenici", privatni sakupljači ili trgovci. Razlog se može potražiti i u "metodi kulturnohistorijske etnologije i njezinu inzistiranju istraživanja i prezentiranja slavenskih sastavnica hrvatske kulture" (Prica, 2001: 217). U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do intenzivnih terenskih istraživanja i prikupljanja predmeta za muzejske zbirke s područja čitave bivše Jugoslavije koji svjedoče o "folkloru, kao životnoj slici koji se sačuvao u sadašnjosti" (Gušić, 1951: 9). Iako je predmet unutar hrvatske etnografske baštine još uvijek prepoznatljiv po svojoj estetskoj komponenti, s vremenom se kriterij izbora mijenja pa sve važnijom postaje njegova namjena i uporaba povezana s određenom osobom. Od 1970-ih godina područje istraživanja širi se prema gradu pa kustosi obavljaju terenska istraživanja s otkupom predmeta na području Zagreba i njegove šire okolice.

---

⁴ Dunja Rihtman-Auguštin ukazuje na problem etnološkog istraživanja oblačenja za koje smatra da važnost pridaje samo seljačkoj nošnji, dok se za nošnju drugih društvenih slojeva mislilo da nije relevantna (Rihtman-Auguštin, 1988: 107). Tek od kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća dolazi do promjena u pristupu sakupljanja narodnih nošnji, pa su svoje mjesto u muzejskom fundusu pronašli i primjerci svakodnevne radne odjeće, dječje odjeće i donjeg rublja, a i svakodnevne građanske odjeće koja je korištena na selu. Prema ukupnom broju otkupljenih predmeta u vremenu od 1989. do 1998. evidentirano je da je otkupljeno i darovano 57 predmeta - rublja, te 42 predmeta dječje odjeće (Maglica, 1999: 282-283).

Sve do devedesetih godina 20. stoljeća postojale su određene teme kojima se etnolozi za vrijeme socijalizma nisu smjeli baviti, poput pučke pobožnosti i nacionalnih obilježja hrvatske kulture⁵. Za života u socijalizmu intenzivno se provodila dekristijanizacija pa etnolozi nisu prikupljali predmete koji su imali kršćanske komponente. Osamostaljenjem hrvatske države, od 1991. godine mijenja se odnos političara i najširih slojeva pučanstva prema vrijednostima etnografskih tradicija. U to vrijeme počinje intenzivno sakupljanje predmeta poput jaslica i uskršnjih pisanica te njihovo predstavljanje u povodu katoličkih blagdana (Božić i Uskrs), kao i predmeta vezanih uz pojedine životne običaje⁶. Tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.) prioritetno su se sakupljali predmeti spašeni iz ratom zahvaćenih područja⁷.

U etnografskim zbirkama nema predmeta koji bi svjedočili o razvoju tvornica i njihovih proizvoda, položaju i kulturi življenja radnika, prehrani, poziciji radničkih obitelji i djece, socijalnom životu i stanovanju u naseljima, zatim o različitim ljudskim skupinama koje su postojale u prošlosti, a postoje i danas⁸. Takvi se predmeti, zbog sakupljačke politike isključivo usmjerene na predmete koji su pripadali predindustrijskom društvu i seoskom stanovništvu, naprosto nisu tražili. Smatralo se da su predmeti nastali masovnom industrijskom proizvodnjom kratka vijeka trajanja, odnosno izloženi naglom propadanju pa ih ne treba sakupljati za etnografske zbirke. Zato se prioritet pri otkupu usmjerio na predmete koje su izradili seoski obrtnici u drugoj polovici 20. stoljeća, kao i na pojedine predmete industrijske proizvodnje koji su se svakodnevno rabili u seoskim kućama⁹.

Pristup otkupu muzejskih predmeta temelji se na terenskim istraživanjima. Takvim se pristupom sakupljanju ponajprije pokušava kontekstualizirati određeni predmet s obzirom na osobu koja ga je koristila u konkretnom povijesnom vremenu.

Proteklih nekoliko godina za muzejski fundus otkupljivani su pojedini usamljeni primjerci tradicijske odjeće nastale nakon Drugoga svjetskog rata pod utjecajem mode, koji ukazuju na inovativnost, odnosno uvođenje drukčijih materijala u tradicijske predmete. Promjene u tradicijskoj odjeći vidljive su najprije u uporabi industrijskih materijala koji zamjenjuju domaće otkana platna, potom u krojevima ili pak u korištenju tradicijskih tehnika ornamenata i veza na gotovim industrijskim pred-

---

⁵ Zbirka sakralnih predmeta imala je 1991. samo dva raspela i jedan molitvenik. Predmeti se za tu zbirku nisu sakupljali nakon Drugoga svjetskog rata.

⁶ Za zbirku običaja i vjerovanja u vremenu od 1989. do 1998. sakupljena su 422 predmeta (Maglica, 1999: 304-306).

⁷ Godine 1999. postavljena je izložba *Baranja se šareni* gdje je prikazan dio otkupljenih predmeta s područja Baranje za vrijeme njezine okupacije.

⁸ Godine 1994. povodom 900. obljetnice Zagrebačke biskupije postavljena je izložba *Zagrebačke uspomene* na kojoj je prikazan proces širenja užih gradskih granica na prigradska naselja, te gradsko stanovništvo svih društvenih slojeva i prigradsko stanovništvo.

⁹ Takav je primjer namještaj proizveden 1950-ih ili 1960-ih koji je obilježio to razdoblje (spavaća soba izrađena od furnira ili popularni bijeli kredenc) i zadržao se u uporabi u svakodnevnom životu do današnjih dana.

metima¹⁰. Isto tako, počelo se sa sakupljanjem odjeće koja u različitim varijantama, ovisno o kraju iz kojeg potječe, najčešće predstavlja kombinaciju narodne nošnje i konfekcije. Nažalost, to su samo usamljeni primjerci. Predmeti masovne proizvodnje koji se rabe u svakodnevnom životu i na selu, i u gradu, prikupljaju se samo za potrebe muzejskih izložbi, a u muzejske se zbirke uvrštavaju ovisno o interesu pojedinih kustosa.

Prema određivanju kriterija za sakupljanje predmeta današnjice

Živimo u društvu u kojemu su se događale velike i brze promjene u proteklih pedeset godina, počevši od mode, načina življenja, novih ideologija pa sve do pojave interneta. Svakodnevni se život povinovao trendovima globalizacije i tržišta, podjednako na selu i u gradu. Suvremeno područje istraživanja i otkupa muzejskih predmeta trebalo bi pomaknuti prema "prepoznavanju transformacije tradicijskih izričaja unutar novih funkcija i značenja" (Rihtman-Auguštin, 1988: 79). U svakom trenutku javnosti bi trebalo biti poznato da se radi o izboru, i to na temelju određenog kriterija vrijednosti. Zato je nužno usmjeriti sakupljanje predmeta koji su vezani uz određene osobe. Sakupljanje predmeta za etnografske zbirke bilo bi potrebno usmjeriti prema predmetima potrošačkog društva koji su označili svakodnevni život jednoga vremenskog razdoblja. Primjerice, potrebno je sakupiti konfekcijsku odjeću (vezanu uz pojedinu osobu) kao odraz ukusa pojedinaca/pojedinki, a koja je obilježila pojedino razdoblje (npr., šezdesete), te odjeću koju nose pripadnici pojedinih dobnih i društvenih skupina kako bi se prikazala suvremena urbana slika. Na potrebu istraživanja i sakupljanja različitih nošnji suburbanih populacija koje, zbog utjecaja ekonomskih migranata, sadrže specifične izbore iz europske mode¹¹, ukazala je Dunja Rihtman-Auguštin prije skoro dvadeset godina (Rihtman-Auguštin, 1988: 111). Za tu vrstu predmeta potrebno je oblikovati novu zbirku

¹⁰ Primjerice, za zbirku narodnih nošnji sjeverozapadne Hrvatske s područja Pokuplja, Žumberka i Podravine otkupljeni su predmeti koji su, osim što dokumentiraju promjene i dopunjavaju postojeću zbirku, vezani uz osobu i prigode u kojima ih je ta osoba nosila. Takav predmet ima potpuni kontekst (funkciju i društvenu ulogu).

¹¹ Primjer plisirane *trevira* suknje, zacijelo zbog sličnosti s *narodnom nošnjom*, kožni muški šešir i karirani sako, demodirane cipele s visokim potplatima koji su se dugo zadržali u nekim seoskim ili poluseoskim zajednicama (Rihtman-Auguštin, 1988: 111).

¹² Buduća istraživanja i sakupljanja predmeta potrebno je usmjeriti na sadašnjost, dakle na predmete koji su danas u uporabi u svakodnevnom životu. Primjerice, namještaj koji je industrijski proizveden, a označava određeno razdoblje ukusa i društvenog života, *shopping* talijanskog dizajniranog namještaja u Palmanovi, hrvatska industrija namještaja "Šavrić" i proizvodnja namještaja od slavonske hrastovine ... Primjer potrošačkog društva i, recimo, posuda Zepter ili AMC kao životnog stila i prestiža. Postoje i predmeti koji su karakteristični za lokalnu proizvodnju (Jugoslaviju, Hrvatsku) ili predmeti koji su doneseni s nekoga turističkog ili *shopping* putovanja u inozemstvo.

suvremenog odijevanja ili svakodnevnog života¹². Proučavanje materijalne kulture treba povezati s duhovnom i socijalnom kulturom, a pojedinačne pojave promatrati u sveukupnom procesu, pa sve do suvremenih predmeta uporabne masovne kulture koje su obilježile pojedina razdoblja prošlog stoljeća¹³.

Zadaća je etnografskih muzeja sakupljanje sadašnjosti i prepoznavanje predmeta sadašnjice koji će biti potencijalni dokumenti o tom životu u budućnosti. Etnografski muzeji ne moraju samo prikupljati i čuvati našu baštinu, nego moraju uključiti i teorijske (etnološko-antropološke i muzeološke) aspekte u praksu kako bismo saznali mnogostruka značenja tih predmeta.

Predmetu i njegovim različitim interpretacijama možemo pristupiti kao odrazu i sredstvu globalizacije. Činom odabira i kupnje industrijski proizveden predmet prestaje biti samo masovnim industrijskim proizvodom¹⁴ i pridaju mu se vrijednosti koje do tada nije imao, jer je odabran za određenu osobu, a njegovim korištenjem zaokružen je čin odvajanja od te osobe. Njegovom uporabom otvara se daljnji krug značenja, jer se predmet prilagođava osobi koja ga koristi u svakodnevnom životu. Primjerice, čizme Doc Martens izvorno su kreirane 1940-ih godina kao ortopedске čizme i do 1960-ih prodavane su u Velikoj Britaniji kao radna obuća. Od 1970-ih godina one postaju element u različitim subkulturnim skupinama mladih poput *punka*, *neopunka* i *grungea*. Uporabom i kombiniranjem *martensica* dolazi do stvaranja vlastita kulturnog proizvoda. Za pripadnike subkulturnih skupina, stvaranje vlastitih stilova odraz je i njihovih političkih stavova o klasi i kulturnom identitetu (pripadnosti). Ti stilovi uključit će odjeću, glazbu, ples, te ostale oblike kulture mladih ljudi koji se druže. Upravo u modi i modnim stilovima možemo sagledati proces promjene u odijevanju u kojem, s jedne strane, sudjeluje industrijska ponuda a, s druge strane, izbor pojedinca. Izbor pojedinca zasnovan je na njegovu ukusu. Koncept ukusa, prema mišljenju Lise Cartwright, djelomično je zasnovan na sustavu vrijednosti koje valorizira ukuse srednje i više klase (Struken, Cartwright, 2001: 45)¹⁵.

Dakle, značenje određenog predmeta mijenja se kontekstom i nastavlja njegov mnogostruki značenjski lanac kao etnološkog/antropološkog dokumenta. Ako ga potom sagledamo kao muzejski dokument/predmet, i njegov se značenjski lanac mijenja i nastavlja. Predmet postaje muzejskim predmetom u trenutku kada se, odabran prema određenim muzeološkim kriterijima, uvrštava u muzejsku zbirku. Uključivanjem predmeta u muzejsku zbirku i njegovim prezentiranjem posjetiteljima na povremenim izložbama ili u stalnim muzejskim postavima, dodali smo mu svoje značenje i svoje vrijednosti. U komunikaciji s posjetiteljem dobit će novo značenje nastavljajući svoj beskrajni značenjski lanac (Maroević, 1990: 156). Da bi neki predmet postao muzejskim predmetom, izuzetno je važan proces selekcije, tj. postupak

---

¹³ U etnološkim krugovima odavno se postavlja pitanje je li potrebno sakupljati predmete poput traperica. Značenje traperica kao muzejskog predmeta vrlo su zanimljivo opisale etnologinje iz Slovenskog etnološkog muzeja u Ljubljani (Keršič, Rogelj-Škafar, Skrtelj, Žagar, 2002: 92).

¹⁴ Mogli bismo istraživati i motivaciju pojedinca za odabir i kupnju tog predmeta.

¹⁵ Ono što pojedini pripadnici društva mogu smatrati "lošim ukusom" drugi mogu smatrati "dobrim ukusom".

istraživanja izvan muzejskog konteksta. Takva su istraživanja temelj svih daljnjih istraživanja u koja unosimo saznanja o tome što predstavlja dotični predmet, kada je, od kakva materijala i na koji način izrađen, koja je njegova namjena, kako se koristio, tko ga je izradio, a tko posjedovao i, naposljetku, u kakvom je društvenom i kulturnom okruženju nastao. Sakupljanje predmeta za muzejski zbirni fond istodobno je i oblik znanstvene dokumentacije iz koje proizlaze svi oblici interpretacije i komunikacije vrijednosti koje se kriju u sakupljenim predmetima (Maroević, 1990: 157).

Većina ljudi posjeduje predmete koji postaju značajnim u njihovu svakodnevnom životu. Ljudi su okruženi predmetima u domu i na radnom mjestu. S vremenom, poneki postaju sakupljači određene vrste predmeta. Predmeti i ljudi imaju određeni kontakt i stvaraju priče kroz jedinstvenu interpretaciju predmeta. Uz pojedine predmete može se vezati osobno iskustvo i jako emotivno značenje (npr., na unutrašnjoj strani ormarskih vrata upisana su imena i datumi rođenja djece). Takvi predmeti predstavljaju memoriju ili pamćenje.

Predmetom se može izraziti i vlastita kulturna pripadnost (predmeti iz zavičaja koji se nalaze u gradskim stanovima). Identiteti počinju jačati kada se život odvija daleko od kuće (teritorijalno), jer je prostor kreiran kao mentalni dio pojedine nacije (odjećom i predmetima koji okružuju pojedine pripadnike određenih grupa iskazuje se pripadnost svom narodu).

Ponekad neki predmet nije tako dugo prisutan u našem životu, no on postaje obogaćen snažnim značenjem (instrument nekog glazbenika na kojemu je svirao u vrijeme svoje najveće popularnosti ili odjeća).

Na kraju ovog razmatranja možemo zaključiti da se značenje pojedinog predmeta masovne kulture mijenja ovisno o načinu promatranja (etnološko/antropološkom ili muzeološkom), te promjenom okruženja (socijalnog i društvenog) i njegovog konteksta (korisnika, funkcije tijekom korištenja i značenja u svakodnevnom životu). Značenje predmeta stvara se i interpretira i kroz osobni i kroz socijalni proces.

Zaključak

U svakodnevnom životu okruženi smo predmetima u čijoj izradi odnosno proizvodnji sudjelujemo ili koje zaboravljamo. Ti su predmeti dokumenti svakodnevnog života koji je izložen stalnim promjenama. Za naše zbirke treba sakupljati predmete koji se posvuda nalaze u uporabi (od posebnih do banalnih, od ručno izrađenih do industrijskih), a tvore mnogo znakova kompleksne i kulturno orijentirane stvarnosti. Ujedno, ti predmeti moraju biti inovativni, stimulativni i provokativni te vezani sa stvarnošću, današnjicom i stavljani u perspektivu etnografskog pogleda¹⁶.

---

¹⁶ Na nekim su muzejskim izložbama bile izložene suvremene kreacije modnih dizajnera inspiriranih krojem ili vezom pojedinih narodnih nošnji. Postavlja se pitanje je li potrebno uvrstiti pojedine dizajnerske predmete u postojeće zbirke. Iako se takvi primjerci nisu do sada otkupljivali za muzejsku zbirku, smatram da bi to bilo potrebno jer su i oni odraz današnjega suvremenog stvaralaštva inspiriranog tradicijskom baštinom.

Nastojanja muzejskih stručnjaka u etnografskim muzejima za pronalaženje novih kriterija za prikupljanje predmeta današnjice otvaraju mnoge stare i nove teme za raspravu i ponovno promišljanje značenja muzejskog predmeta.

Literatura

1. Bennett, W. (ed.) (2002) *Understanding everyday life*, The Open University and Blackwell Publishing, Oxford.
2. Eckhel, N. (1999) *80 godina Etnografskog muzeja*, Etnografski muzej, Zagreb.
3. Gušić, M. (1955) *Tumač izložene građe*, Etnografski muzej, Zagreb.
4. Kalapoš, S. (2002) *Rock po Istrijanski*, Jesenski & Turk, Zagreb.
5. Keršić, I. (2000) Some Issues Concerning the Development Strategy of Contemporary Collections, u: *Proceedings of the 3rd general conference NET - European network of ethnographical and social history museums*, Namur, Belgique, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana; str.179-186
6. Keršić, Škafar, Skrtelj, Žagar (2001) Selection, Collection and Interpretation (On the Criteria and strategies of collecting Material cultural Heritage and their Ethnological Interpretations), u: *Papers of the conference: "Ethnographic museums in east and central Europe Challenges and changes at the beginning of the 21st century"*, Budapest, Hungary, Museum of Ethnography, Budapest; str. 89-99
7. Maroević, I. (1990) *Muzejski predmet kao izvor znanja*, Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, Zagreb; str.155-165
8. Prica, I. (2001) *Mala europska etnologija*, Golden marketing, Zagreb.
9. Rihman-Auguštin, D. (1988) *Etnologija naše svakodnevice*. Školska knjiga, Zagreb.
10. Rihman-Auguštin, D. (2001) *Etnologija i etnomit*, Publica, Zagreb
11. Roženberger-Šega, T. (2000) Curator Ethnologist-The Chronicler of the City, u: *Proceedings of the 3rd general conference NET - European network of ethnographical and social history museums*, Namur, Belgique, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana; str. 163-171
12. Sturken, C. (2001) Practices of Looking, *An Introduction to Visual Culture*, Oxford University Press, Oxford